

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Керцман Ольги Олександрівни «Психологічні засади оптимізації материнського ставлення у матерів дітей з особливими потребами», поданої на здобуття наукового ступеню доктора філософії за спеціальність 053 Психологія.

Актуальність обраної дисертанткою теми не викликає сумніву, оскільки має важливе як соціальне, так і індивідуальне значення. У сучасному суспільстві зростає увага до проблем людей з особливими потребами та їхніх родин. Кількість дітей, які потребують спеціальної медичної та освітньої підтримки, збільшується, а це в свою чергу сприяє дослідженню та впровадженню ефективних підходів для покращення їхнього життя і формуванню інклюзивного суспільства. А також це викликає потребу у розробці ефективних психологічних методів підтримки батьків, особливо матерів, які найчастіше виконують основну виховну роль.

Материнське ставлення відіграє важливу функцію у формуванні психологічного стану та розвитку дитини з особливими потребами. Оптимізація цього ставлення може сприяти кращій адаптації, розвитку самостійності та соціалізації дитини. Матері дітей з особливими потребами часто стикаються з високим рівнем стресу, емоційного вигорання та психічного напруження. Психологічна підтримка і оптимізація їх ставлення до виховання можуть покращити їхній психоемоційний стан, що, у свою чергу, позитивно вплине на всю родину. Оптимізація материнського ставлення сприяє покращенню якості життя як дітей з особливими потребами, так і їхніх родин. Це має велике значення для створення гармонійного сімейного середовища, де кожен член родини відчуває підтримку і розуміння.

У вступі дисертантка привертає увагу науковців до того, що даний феномен не є чітко визначеним та дослідженим, тому інклюзивні процеси, культурні норми гуманного суспільства потребують нових підходів,

всебічного дослідження складного феномену материнства дитини з особливими потребами. Разом з прогалинами теоретичного дослідження поведінки матері при особливостях розвитку дитини у вступі дисертації зазначено недостатню розробку практичних способів оптимізації материнського ставлення до дитини з особливими потребами. Дисертантка констатує відсутність методів діагностики релевантних поставлених меті та окресленим завданням дослідження, позаяк діагностика ознак стилю материнського ставлення до особливої дитини потребувала розробки та апробації такого опитувальника, що є необхідною умовою системного дослідження процесів формування материнського ставлення при відхиленнях розвитку дитини, що і було реалізовано здобувачкою у межах дисертаційного дослідження.

Структура та зміст дисертації повністю відповідають науковим запитам дослідження, чітко сформульовані мета та завдання, об'єкт, предмет, наукова новизна, практичне значення дослідження, відзначаються методи, означаються вірогідність висновків та результатів пошукування.

У першому розділі дисертаційного дослідження здійснений теоретично-методологічний аналіз наукової літератури з проблем материнства дозволив встановити, що особливості проявів та функцій материнства зумовлені суспільними нормами та цінностями. В сучасних дослідженнях феномен материнства розглядається з двох позицій: як забезпечення умов для розвитку дитини та як складова особистісної сфери жінки. Протягом останнього сторіччя суспільне ставлення до материнства кардинально змінилося: від суто біологічної функції до визнання його психосоціодуховним компонентом. Проте, у випадку порушення еволюційно-очікуваного образу дитини, досі існують суперечливі установки та стереотипи стигматизації, а соціальна зумовленість проявів девіантного материнства вивчена недостатньо.

В роботі Керцман Ольга Олександрівна виокремлює у материнсько-дитячій взаємодії центральне поняття «материнське ставлення» як

інтегральну характеристику поведінки і переживань жінки у взаємодії з дитиною та довіллям. Виявлено, що феноменологія материнства при наявності порушень психофізичного розвитку дитини на даний час недостатньо досліджена, особливо щодо механізмів конструктивного функціонування потребо-мотиваційної сфери жінки та психологічних механізмів переживання стресових ситуацій при вихованні дитини з особливими потребами.

На основі аналізу науково-психологічних досліджень дисертантка виокремлює компоненти психологічної травми матері дитини з особливими потребами, що призводять до девіацій в материнській потребо-мотиваційній сфері. Ольга Олександрівна зазначає, що жінки в стресовій ситуації розвитку аномальної дитини мотиваційно тяжіють до подолання або уникнення загрози ізоляції дитини і власного "Я" в суспільстві, що визначає конструктивну або дефіцитарну трансформацію материнської сфери.

Проведений аналіз наукової літератури з проблематики дослідження, виявлені ознаки поведінки матері, особливо у стресовій ситуації, дозволили Керцман Ользі Олександрівні встановити наступні психологічні засади оптимального стилю материнського ставлення до дитини з особливими потребами: життєстійкість, суб'єктивне благополуччя, прагнення до мети, емоційний інтелект. У стресовій ситуації аномального розвитку дитини емоційний інтелект матері є ключовим чинником, що впливає на адекватне ставлення до дитини, розвиток конструктивних механізмів регуляції відносин зі світом та формування комунікативних здібностей у дитини.

Результати теоретичних пошукувань Керцман Ольги Олександрівни та додаткове застосування методу бесіди з жінками які виховують дітей з особливими потребами доводять, що саме індивідуальні рівні виявлених психологічних засад материнської поведінки визначають стиль материнського ставлення та способи взаємодії соціальної ролі мати дитини з особливими потребами. Формування особливостей материнської

поведінки розглядається як варіант індивідуального життєвого стилю, залежно від вимог ситуації та психологічних властивостей особистості.

Таким чином, зазначені психологічні конструкти є системоутворювальними характеристиками позитивного функціонування особистості в стресовій ситуації виховання дитини з вадами розвитку. Концептуальним підґрунтям аналізу особливостей формування стилю материнського ставлення до особливої дитини є системно-ієрархічний підхід, положення гуманістичної психології, теорії мотивації, екзистенційний аналіз та системно-стильова концепція поведінки особистості.

Другий розділ дисертаційної роботи присвячено розробці програми дослідження та основних етапів її реалізації. Описано зміст та особливості кожного етапу, обґрунтовано доцільність застосування різних методів діагностичного психологічного дослідження матерів дітей з особливими потребами. Для забезпечення об'єктивності та системності дослідження дисертанткою використовувалися такі методи: системно-структурний, теоретичного аналізу та узагальнення наукових джерел, наукового спостереження, бесіди, психодіагностичний метод та метод математичної статистики (використання *t*-критерію Стьюдента для визначення статистично значущих відмінностей між групами матерів, для залежних та незалежних вибірок, кореляційний аналіз).

Ці методи дозволили отримати найбільш повну та достовірну інформацію про особливості стилю материнського ставлення до дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Для виявлення особливостей стилю материнського ставлення до дітей з особливими потребами Керцман Ольгою Олександрівною було розроблено спеціальну методику психодіагностики, яка раніше не існувала в українській психології. Вперше представлено авторський опитувальник, спрямований на визначення стилю материнського ставлення до дітей з особливими потребами (ОМС) (свідоцтво про реєстрацію авторського права

№53965 від 05.03.2014). Опитувальник показав високу ретестову надійність та валідність.

В третьому розділі Керцман Ольга Олександрівна провела ґрунтовне емпіричне дослідження взаємозв'язків стилю материнського ставлення з психологічними властивостями матерів особливих дітей

Аналіз отриманих результатів дозволив дослідниці сформуванати критерії прояву ознак стилю материнського ставлення та особливості материнсько-дитячого контакту. Виявлені закономірності взаємозв'язку складових психологічних засад формування та прояву стилю материнського ставлення у матерів особливих дітей, стали підґрунтям у розробці програми соціально-психологічної реабілітації матерів дітей з особливими потребами. Представлена програма реабілітації матерів відповідає загальним принципам сучасних програм, спрямованих на реабілітацію особистості після психотравми та ПСТР – принципу партнерства, принципу різноплановості, принципу єдності психокорекційних та соціальних заходів, та принципу ступінчастості. Апробація реабілітаційної програми в основі якої закладені інформаційні, терапевтичні та соціальні заходи показала її високу ефективність. Розробка та впровадження програми, що охоплює усі напрями дослідження показує цілісність та вагому практичну значущість дисертації Керцман Ольги Олександрівни.

Новизна дисертаційного дослідження Керцман Ольги Олександрівни полягає у:

- розробці концептуально нового підходу дослідження феномену материнства, що інтегрує проблеми травми матерів особливих дітей у специфічних умовах психотравми та ПТСР;
- розробці опитувальника діагностики стилю материнського ставлення у матерів дітей з порушенням розвитку та емпіричній перевірці надійності та валідності методики;
- виявленні особливостей та закономірностей трансформації материнської сфери при порушеннях розвитку дитини;

- виявленні психологічних засад оптимізації стилю материнського ставлення до дитини з особливими потребами;
- розробці та впровадженні високоефективної комплексної програми соціально-психологічної реабілітації матерів дітей з особливими потребами.

Дисертанткою проведена належна робота з упровадження одержаних результатів у практику. Так, основні результати дослідження впроваджено: у освітній процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (довідка №734/27.1 від 02.04.2024), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка №1-7/148 від 08.04.2024), Національного університету «Одеська політехніка» (довідка №523/138-06 від 22.04.2024), у практику психологічної допомоги матерям з особливими дітьми «Творчий центр індивідуального розвитку» Громадська організація допомоги інвалідам з відхиленнями психіки (довідка №118 від 19.11.2021), Громадська організація «Особливі діти» (довідка №7/01 від 11.01.2023), Одеське міське товариство осіб з інвалідністю громадської організації «Всеукраїнська організація союз осіб з інвалідністю України» (довідка №31/9 від 05.09.2023).

Матеріали дисертації пройшли необхідну апробацію, обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Основні результати дослідження достатньо повно висвітлені у наукових працях, серед яких: 7 статей у фахових виданнях, 2 статті у закордонних наукометричних виданнях, 20 публікацій у збірниках тез та доповідей міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Подана дисертаційна робота свідчить про наукову зрілість дисертантки, її вміння бачити актуальні проблеми сучасної психологічної науки, готовність розв'язувати їх на достатньому науковому рівні. Високо і позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи Керцман Ольги Олександрівни, висловимо деякі зауваження та побажання:

1. Не дивлячись на значну за обсягом інформацію та велику кількість першоджерел, які використано в роботі, текстовому відображенню дисертації бракує узагальнень більшої кількості праць сучасних українських дослідників з проблематики роботи, використання яких збагатило б дисертаційне дослідження.

2. В першому розділі відображено співвідношення психологічних засад формування стилю материнського ставлення у матерів особливих дітей які виявляються у стилі материнського ставлення як життєвій програмі і виокремлено складові, серед яких є мотивація. Такий вибір потребує більш детального пояснення специфіки цієї мотивації і яка мотивація призводить до оптимізації життєвої програми.

3. При визначенні психологічних засад оптимізації материнського ставлення у матерів дітей з особливими потребами в роботі акцентується увага на тому, що саме психологічні характеристики особистості є значущими психологічними засадами. Робота б виграла, якщо б більш узагальнено зазначити, які об'єктивні чинники сприяють оптимізації материнського ставлення у матерів дітей з особливими потребами.

4. У третьому розділі представлена комплексна програма соціально-психологічної реабілітації матерів особливих дітей метою якої є компенсація дефіцитарності материнської потребо-мотиваційної сфери, оптимізація стилю материнського ставлення до дитини з особливим потребами та ресоціалізація жінок, що виховують дітей з особливими потребами. Вважаємо доцільним розширити програму включаючи різноманітні практичні вправи, спрямовані на підвищення життєстійкості (Дихальні вправи, Візуалізація позитивних сценаріїв, Техніка "Три хороші речі", Йога для матерів тощо), емоційного інтелекту (Ведення щоденника емоцій, Позитивні афірмації тощо), психічного здоров'я (Арт-терапевтичні вправи, Малювання емоцій тощо), та навичок ефективного спілкування (Рольові ігри, Групова дискусія тощо). Ці вправи допоможуть матерям розвивати

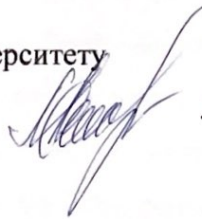
необхідні навички, підтримувати емоційне та психічне здоров'я, а також покращувати якість взаємодії з дітьми.

Наведені зауваження не впливають на теоретичну та практичну значущість внеску дисертації Керцман Ольги Олександрівни у дослідження феномену соціальної ролі матері дитини з особливими потребами.

Вважаю, що дисертаційна робота «Психологічні засади оптимізації материнського ставлення у матерів дітей з особливими потребами» Керцман Ольги Олександрівни розроблена на високому науковому рівні, значущість, наукова новизна та практична спрямованість результатів дисертаційного дослідження повністю відповідає існуючим стандартам, зміст та оформлення дисертації відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка, Керцман Ольга Олександрівна, заслуговує присудження ступеню доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології,
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Людмила МАТОХНЮК